



Сучасні проблеми цивільно-правової відповідальності



07 лютого 2025 року

м. Харків



Матеріали XXIII науково-практичної конференції,
присвяченої 103-й річниці з дня народження доктора юридичних наук,
професора, члена-кореспондента АН УРСР, ректора Харківського
юридичного інституту (1962–1987 рр.) В. П. Маслова



НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
КАФЕДРА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА
КАФЕДРА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ,
ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ІННОВАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ЦИВІЛІСТИЧНА ПЛАТФОРМА»

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНО- ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

**Матеріали XXIII науково-практичної конференції,
присвяченої 103-й річниці з дня народження
доктора юридичних наук, професора,
члена-кореспондента АН УРСР, ректора
Харківського юридичного інституту (1962–1987 рр.)
В. П. Маслова**

(Харків, 7 лютого 2025 рік)

Харків
«ЕКУС»
2025

*Рекомендовано до поширення через мережу Інтернет
рішенням кафедри цивільного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 8 від 27 січня 2025 року)*

Організаційний комітет конференції

Гетьман А. П. – доктор юридичних наук, професор, ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, академік НАПрН України (голова оргкомітету конференції);

Журавель В. А. – доктор юридичних наук, професор, в. о. президента НАПрН України, академік НАПрН України (заступник голови оргкомітету конференції);

Лученко Д. В. – доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (член оргкомітету конференції);

Спасибо-Фатєєва І. В. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент НАПрН України (член оргкомітету конференції);

Яроцький В. Л. – доктор юридичних наук, професор, в. о. завідувача кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент НАПрН України (член оргкомітету конференції);

Ходико Ю. Є. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (член оргкомітету конференції)

Донець А. Г. – кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (секретар конференції)

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2025

© Національна академія правових наук України, 2025

© Громадська організація «Цивілістична платформа»

© Вид-во «ЕКУС», 2025



В. П. Маслов, ректор Харківського юридичного
інституту (нині – Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого)
у 1962–1987 роках

(як це відбувається, зокрема, при конфіскації майна), а здійснює заміну одного активу (пам'ятки культурної спадщини) на інший (гроші).

Отже, механізм викупу має значний потенціал у відносинах пов'язаних із запобіганням зловживань та охороні прав, інтересів учасників цивільних правовідносин. Вкуп не може замінити собою інші форми цивільно-правової відповідальності, зокрема, як відшкодування шкоди, сплату неустойки тощо. Водночас, він може посісти своє специфічне місце у охоронних цивільних правовідносинах.

На сьогоднішній день, в Україні вкуп не набув достатнього поширення у якості саме заходу відповідальності (як способу запобігання або припинення незаконних, недобросовісних дій). Водночас, його застосування може стати доцільним у відносинах пов'язаних із захистом економічної конкуренції, корпоративного управління, запобігання монополізації доступу до природних ресурсів тощо.

Науковий керівник: Ходико Юрій Євгенович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права НЮУ імені Ярослава Мудрого.

Гудима-Підвербецька М. М.,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри приватного права
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
докторантка кафедри цивільного
права Навчально-наукового
юридичного інституту ДВНЗ
«Прикарпатський національний
університет ім. В. Стефаника»

СУБСИДАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЧИ СУБСИДАРНЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ?

Субсидіарні зобов'язання становлять одну з малодосліджених категорій сучасного цивільного права, що зумовлює їх виняткову актуальність

у науково-практичному вимірі. У міру ускладнення правовідносин, розширення договірної практики, розвитку корпоративних відносин та інституту відшкодування шкоди, де залучення додаткового боржника нерідко виступає ключовим засобом забезпечення виконання зобов'язань, зростає потреба в належному теоретичному осмисленні природи субсидіарних зобов'язань. Актуальність проблематики підкріплюється наявністю значних розбіжностей у наукових підходах до розуміння субсидіарного зобов'язання і субсидіарної відповідальності. Вітчизняна цивілістична традиція свідчить про те, що термін «субсидіарне зобов'язання» майже одразу був підмінений поняттям «субсидіарна відповідальність», що пояснює тенденцію ототожнювати ці категорії й сьогодні. Законодавство також підтримує цей погляд: замість того щоб окремо характеризувати субсидіарне зобов'язання, воно використовує термін «субсидіарна відповідальність» для всіх випадків покладення майнового обов'язку на додаткового боржника через порушення зобов'язань основним боржником. Така прогалина в правовому регулюванні, у поєднанні з наявними термінологічними спотвореннями, призводить до того, що нерідко субсидіарне зобов'язання сприймається виключно як форма відповідальності, а не як самостійний механізм забезпечення виконання зобов'язань, що значно звужує його практичне застосування та обмежує ефективність використання.

Проблематика субсидіарної відповідальності була активно досліджена в порівняльно-правовому аспекті, зокрема в дисертації К. М. Левандовського («Правове регулювання субсидіарної відповідальності фізичних та юридичних осіб в Україні та Німеччині», 2012 р.). Важливими для вирішення піднятої проблеми є дисертаційні роботи Н. М. Сампари («Субсидіарні зобов'язання за цивільним законодавством України», 2020 р.), В. М. Сломи («Зобов'язання з множинністю суб'єктів у цивільному праві України, 2020), Г. Г. Гриценко («Множинність осіб у цивільно-правовому зобов'язанні», 2016 р.), Д. В. Трута («Цивільно-правові зобов'язання з множинністю осіб», 2014 р.) та наукові праці таких вчених як А. В. Руденко, В. В. Сельська, тощо. Проте, незважаючи на активізацію досліджень останнім часом, розмежування між субсидіарним зобов'язанням та субсидіарною відповідальністю потребує встановлення більш чітких меж. Отож, метою яку ми перед собою наразі ставимо є переосмислення субсидіарного зобов'язання крізь призму

класичних цивілістичних канонів, що дозволить виявити його справжню правову природу та усунути наявні термінологічні й концептуальні неточності.

У чинному Цивільному кодексі (далі – ЦК) України всі випадки використання терміна «субсидіарний» так чи інакше стосуються саме «субсидіарної відповідальності» (ч. 1 ст. 119, ч. 1 ст. 133, ч. 2 ст. 163, ст. 554, ч. 2 ст. 1043, ч. 1 ст. 1123, ч. 2 ст. 1179) [1], загальні правила якої закріплені в ст. 619 ЦК України. Згідно з ч. 1 якої, договором або законом може бути передбачена додаткова (субсидіарна) відповідальність іншої особи поряд із відповідальністю основного боржника [1]. Буквальне тлумачення названої статті дає підстави вважати, що обов'язок, який покладається на додаткового боржника, розглядається законодавцем саме як відповідальність. Субсидіарна відповідальність у навчальній літературі згадується або як різновид відповідальності за зобов'язанням з множинністю осіб поряд із частковою та солідарною, або у зв'язку з основною відповідальністю [2, с. 454]. В. В. Сельська взагалі розглядає субсидіарну відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності, що має додатковий характер і є парною категорією поряд з основною відповідальністю. Основна – виникає за невиконання, неналежне виконання чи інше порушення принципів закону, субсидіарна – означає відповідальність за дії інших осіб [3, с. 38]. Інші ж вчені припускають існування в даному випадку звичайної (основної) цивільно-правової відповідальності з альтернативністю боржників [4, с. 140]. Проте наголосимо, що поміщення в один ряд субсидіарної відповідальності з солідарною та частковою є некоректним. Та й взагалі, те явище, яке законодавець вкладає в поняття «субсидіарна відповідальність», відповідальністю як такою не є.

Оскільки субсидіарне зобов'язання функціонує як правовідношення, у межах якого реалізується санкція за правопорушення (заподіяння шкоди чи невиконання зобов'язання), воно нерідко розглядається науковцями як специфічна форма цивільно-правової відповідальності [5, с. 6]. Такий підхід має обґрунтовану раціональність: цивільно-правова відповідальність реалізується в межах захисного правовідношення відносно-го характеру, яке за своєю суттю є зобов'язанням. У цьому контексті протиставлення зазначених правових категорій видається методологічно зайвим. Водночас, незважаючи на тісний зв'язок між ними, зведення

субсидіарних зобов'язань виключно до механізму реалізації цивільно-правової відповідальності є надмірним спрощенням, яке не дозволяє повною мірою розкрити багатогранність їхньої правової природи. Хоча реалізація цивільно-правової відповідальності здійснюється в захисному цивільному правовідношенні відносного характеру, що є зобов'язанням, все ж цивільно-правова відповідальність володіє певними сутнісними рисами: вплив на майнову сферу порушника, що становить додатковий або новий щодо невиконаного обов'язку боржника-правопорушника, який має за рахунок власного майна відновити порушений внаслідок невиконання чи неналежного виконання зобов'язання майновий стан кредитора (потерпілого) або компенсувати немайнові (моральні) втрати останнього; наявність вини порушника як обов'язкової умови цивільно-правової відповідальності (з можливістю відповідальності без вини у виняткових випадках), яка презюмується; осуд з боку держави.

Виходячи з вищевикладеного та аналізу норм чинного цивільного законодавства, приходимо до висновку, що не у всіх з передбачених чинним законодавством випадках покладення на додаткового боржника обов'язків у субсидіарному порядку поняття «субсидіарна відповідальність», яким воно окреслюється законодавством, відповідає класичній концепції цивільно-правової відповідальності, виробленій вітчизняною цивілістичною наукою з таких причин. По-перше, якщо під цивільно-правовою відповідальністю мається на увазі негативна оцінка дій правопорушника, на якого покладається засудження у вигляді додаткових цивільно-правових обов'язків майнового характеру (санкцій), передбачених договором чи законодавством, як наслідків за вчинене ним порушення суб'єктивного цивільного права, то субсидіарна відповідальність, згідно з чинним законодавством (ч. 1 ст. 619 ЦК України), передбачається для особи, що її несе як наслідок за порушення суб'єктивних цивільних прав, вчинених основним боржником. По-друге, у випадку порушення основним боржником взятих на себе обов'язків або якщо основний боржник будь-яким іншим чином стане на заваді уповноваженому суб'єкту існуючих правовідносин реалізувати свої законні можливості, у кредитора виникає право в примусовому порядку змусити додаткового боржника задовольнити його вимоги в невиконаній частині, що за суттю виступає примусовим виконанням обов'язку основного боржника, а не додатковим або новим щодо невиконаного обов'язку боржника-правопорушника.

По-третє, аналіз чинного законодавства та судової практики свідчить, що сукупність умов цивільно-правової відповідальності в більшості випадків не має значення для покладення субсидіарної «відповідальності» [6, с. 229, 230].

Отже, погляд на субсидіарну відповідальність крізь призму ознак цивільно-правової відповідальності свідчить про те, що, на наше бачення, зміст, який вкладено законодавцем у термін «субсидіарна відповідальність», є ширшим за той, який повинен бути, виходячи з розроблених у цивілістичній науці положень теорії цивільно-правової відповідальності, а застосування цього терміна в усіх випадках покладання майнового обов'язку на субсидіарного боржника є методологічно неточним. Не кожне субсидіарне зобов'язання є проявом цивільно-правової відповідальності, а лише те, в якому виявляються класичні умови цивільно-правової відповідальності. Вживання терміна «субсидіарна відповідальність» варто обмежити лише тими випадками, де є всі ознаки цивільно-правової відповідальності, тоді як в інших випадках слід оперувати поняттям «субсидіарне зобов'язання». Задля об'єктивності варто зазначити, що останні комплексні наукові дослідження, присвячені проблематиці субсидіарних зобов'язань, активно підхоплюють необхідність узгодження категорій «субсидіарна відповідальність» та «субсидіарне зобов'язання», враховуючи їх сутнісні ознаки та зберігаючи при цьому принципи цивілістичної доктрини [7, с. 42]. Проте не можна обмежуватись лише теоретичним осмисленням цієї проблеми, доки відповідні зміни не будуть належним чином відображені в нормативно-правових актах.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2023 р. №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 10.02.2024).
2. Харитонов Є. О., Харитонova О. І., Старцев О. В. Цивільне право України. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ : Істина, 2019. 816 с.
3. Сельська В. В. Поняття й ознаки субсидіарної юридичної відповідальності. Право і суспільство. 2016. №3(1). С. 34–39.
4. Канзафарова І. С. Теорія цивільно-правової відповідальності. Одеса : Астропрінт, 2006. 264 с.
5. Майданик Р. А. Місце зобов'язань в праві України. Підприємництво, господарство і право. 2006. №4. С. 3–7.

6. Гудима-Підвербецька М. М., Теоретико-методологічні та практичні особливості співвідношення категорії «субсидіарне зобов'язання» й «субсидіарна відповідальність». ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 3 (43) 2019. С.226–231.
7. Сампара Н. М. Субсидіарні зобов'язання за цивільним законодавством України: дис. на здобут. наук. ступ. к. ю. н.: 12.00.03. Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків, 2020. 218 с.

Гужва А. М.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ НЕГАТИВНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Негативні зобов'язання, або зобов'язання, змістом яких є утримання від певних дій, останнім часом є доволі розповсюдженими у підприємницькій діяльності. Угоди про неконкуренцію (NCA), непереманювання (NSA), нерозголошення комерційної таємниці (NDA), зобов'язання про заборону продажу предмету застави та заборону відступлення права вигоди все частіше включаються до змісту договорів. Втім чинне законодавство майже не містить чіткого переліку негативних зобов'язань та спеціального їх регулювання. Логічним висновком цього можна вважати те, що загальні норми, що застосовуються до зобов'язань в цілому, можуть бути застосовані і до негативних зобов'язань, зокрема, норми про відповідальність за їх невиконання. Спробуємо розібратись, в чому полягає специфіка застосування норм про відповідальність за порушення зобов'язань до негативних зобов'язань.

У ч. 1 ст. 611 ЦК України встановлено такі наслідки порушення зобов'язань, як 1) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом,

Наукове видання

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

**Матеріали XXIII науково-практичної конференції,
присвяченої 103-й річниці з дня народження доктора юридичних наук,
професора, член-кореспондента АН УРСР,
ректора Харківського юридичного інституту (1962–1987 рр.)
В. П. Маслова**

(Харків, 7 лютого 2025 року)

Відповідальний за випуск *І. В. Спасибо-Фатєєва*

Видається в авторській редакції

Відповідає формату друкованого видання 60×84 1/16 . Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 20. Вид. № 04-03-2024.

Видавництво «ЕКУС» Україна, 61057, Харків, вул. Дарвіна, 19
Тел. (+38067) 928-2209

E-mail: ecusgroup@gmail.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої
продукції — серія ДК № 6841 від 11.07.2019 р.